

AZJA WSCHODNIA POMIĘDZY GLOBALIZACJĄ A ROZWIĄZANIAMI REGIONALNYMI¹

Wstęp

Można na wstępie postawić tezę, że globalizacja pozostawała głównym stymulatorem zarówno procesów rozwojowych, jak i współpracy i integracji gospodarczej regionu Azji Wschodniej do czasu wybuchu azjatyckiego kryzysu finansowego 1997/1998, po czym w rezultacie przemian na rynkach regionalnych i globalnych prym objęła regionalizacja, czego cezurę czasową dodatkowo zaznacza początek trzeciej fali regionalizmu w gospodarce światowej². Należy w tym miejscu wyraźnie zaznaczyć, że tak sformułowana teza odnosi się do wymiaru regionalnego. Dokonując bowiem rozważań na poziomie gospodarek narodowych można byłoby wyciągnąć inne wnioski, w szczególności w odniesieniu do znaczenia i roli państwa w procesach rozwojowych poszczególnych krajów wschodnioazjatyckich. Pomimo bezprecedensowej dynamiki rozwojowej krajów regionu cechą charakterystyczną Azji Wschodniej pozostaje ogromne zróżnicowanie gospodarek. Można twierdzić – bazując na przeprowadzonych badaniach empirycznych – że globalizacja przyczyniła się do wzrostu nierówności zarówno w obrębie gospodarek, jak i pomiędzy poszczególnymi krajami. W rezultacie regionalizacji czy regionalnej integracji gospodarczej nastąpiło natomiast zmniejszanie różnic rozwojowych. Funkcją integracji jest niwelowanie negatywnych efektów globalizacji, co przykład Azji Wschodniej potwierdza. Regionalna współpraca państw ma prowadzić do realizacji nie tylko celów gospodarczych, ale i politycznych, społecznych czy środowiskowych oraz wyrównywania szans rozwojowych. Rosnące nierówności pomiędzy krajami regionu Azji Wschodniej w czasie dominującego wpływu globalizacji nie oznaczają natomiast braku dynamiki rozwojowej najmniej rozwiniętych gospodarek. Jest to raczej wynikiem galopującego wzrostu i rozwoju innych krajów regionu, a więc zróżnicowanego tempa wzrostu i rozwoju rynków wschodnioazjatyckich.

---

¹ W rozdziale wykorzystano fragmenty monografii K.A. Nawrot, „Współpraca i integracja gospodarcza Azji Wschodniej – studium teoretyczno-empiryczne” (manuskrypt).

² Takiego podziału procesów integracyjnych po II wojnie światowej dokonał Bhagwati (1999) wyróżniając pierwszą falę 1948–1985 (od powstania GATT w 1948 r. do impasu w negocjacjach w związku z niedyskryminacyjną liberalizacją handlu w 1985 r.), drugą falę 1986–1995 (do zakończenia Rundy Urugwajskiej i powstania WTO) oraz falę trzecią od 1995 r.

Globalizacja a integracja – ujęcie konceptualne

Globalizacja wywarła istotny wpływ nie tylko na kraje wschodnioazjatyckie, ale i na całokształt systemu gospodarki światowej przełomu XX i XXI wieku. Przejawem zachodzących procesów stały się coraz bardziej intensywne powiązania produkcyjne, handlowe, kapitałowe, inwestycyjne, technologiczne, społeczne i kulturowe, prowadząc do transformacji gospodarki światowej w zintegrowany system rynków. Globalizację charakteryzują więc rosnące globalne współzależności, coraz bardziej podobne reguły i zasady postępowania czy preferencje konsumentów, co w długim okresie może bądź ma doprowadzić do jednolitego rynku światowego. Niejednokrotnie globalizacja utożsamiana jest z integracją, na co wskazuje Friedman (2001, s. 28), definiując ją jako integrację rynków, państw i technologii, dzięki której jednostki, przedsiębiorstwa czy państwa mogą docierać do świata szerzej, szybciej, taniej i głębiej, a jednocześnie świat może docierać do jednostek, przedsiębiorstw i państw szerzej, szybciej, taniej i głębiej. Takie ujęcie wskazuje na dwukierunkowość zależności – o charakterze raczej pozytywnym – pomiędzy światem a jego podmiotami. Odmienne stanowisko prezentuje Rodrik (2020) zwracając uwagę, że ukształtowane wskutek globalizacji zależności oznaczają raczej podporządkowanie interesów jednostek czy narodów gospodarce globalnej. Badacze sprowadzają również globalizację do rozwoju kapitalizmu jako systemu rynkowego i produkcyjnego (Robins 1997, s. 11–47; Tomlinson 1997, s. 118–153) czy też kolejnego etapu gospodarki rynkowej (Kleer 2006, s. 59). Globalizacja nie jest więc rozumiana w sposób jednoznaczny. Z jednej strony bowiem jako proces powierzchniowy oznaczający otwarte rynki, wolny handel, przejrzyste regulacje, a więc utożsamiana z neoliberalnym modelem gospodarki rynkowej. Z drugiej strony zaś widziana jest jako proces trwały, polegający na rozprzestrzenianiu się nowych technologii, które wpływają na gospodarkę i kulturę przy zachowaniu odrębności etnicznych, językowych, religijnych i kulturowych. Brak jednoznacznej konceptualizacji i rozumienia globalizacji wynika przede wszystkim z tego, że jest to proces wieloaspektowy, który można analizować z różnych punktów widzenia, a różnorodność definicyjna odnosi się zarówno do aspektów semantycznych, jak i zakresu prowadzonych analiz. Siłą sprawczą zachodzących procesów stał się niewątpliwie wymiar ekonomiczny, głównie w rezultacie postępu naukowo-technicznego, rosnącej konkurencji międzynarodowej oraz polityki ekonomicznej państw (Skawińska, Sobiech, Nawrot 2008, s. 201–202). Pomijając dyskusję na temat czynników globalizacji największy wpływ na kształtowanie się zachodzących procesów należy przypisać postępowi naukowo-technicznemu, którego oddziaływanie przejawia się zarówno na płaszczyźnie mikro- i makroekonomicznej, jak i w wymiarze ogólnoswiatowym, prowadząc do coraz większej integracji. Adamkiewicz-Drwiłło (2008, s. 362) podkreśla, że ściślejszą integrację państw oraz ludzi na świecie spowodowała w pierwszej fazie głównie redukcja kosztów transportu, a w drugiej ograniczenie kosztów telekomunikacji oraz zniesienie barier w przepływach dóbr, usług,

kapitału, wiedzy oraz ludzi. Takie podejście prezentuje Baldwin (2006, 2008, 2014, 2016) ukazując specyfikę pierwszego i drugiego uwolnienia globalizacji (*globalization first and second unbundling*). Technologia niewątpliwie uczyniła globalizację widoczną, a liberalizacja przyczyniła się do jej pogłębienia. Istotne znaczenia ma wizualizacja zachodzących procesów, która z jednej strony stanowi zagrożenie uwidaczniając istniejące nierówności czy prowadząc do intensyfikacji konsumpcji, a z drugiej strony zwiększa szansę na pokazanie problemów i wzrost świadomości społeczeństwa oraz odpowiedzialności za dobra wspólne.

Prowadzone rozważania z perspektywy ekonomicznej warto uzupełnić o definicję globalizacji zaproponowaną przez Kołodkę (2008, s. 98), który wskazuje, że jest to historyczny proces, który w pierwszej swojej fazie charakteryzował się liberalizacją, by w efekcie postępującej integracji funkcjonujących dotychczas w pewnym odosobnieniu rynków kapitału i towarów oraz (z opóźnieniem i różnymi ograniczeniami) rynku pracy przekształcić się w jeden współzależny rynek światowy. W ujęciu Kołodki zwraca uwagę funkcjonalny wymiar procesów integracyjnych, w domyśle zachodzących w wyniku działania sił rynkowych.

Globalizacja i regionalizacja w Azji Wschodniej

Analizując kształt procesów współpracy i integracji gospodarczej w Azji Wschodniej począwszy od drugiej wojny światowej i procesów dekolonizacji można wyróżnić w nich dwa zasadnicze wymiary, mianowicie: wymiar funkcjonalny, czy też integrację rzeczywistą, *de facto* oraz wymiar instytucjonalny, czy też integrację instytucjonalną, *de iure*.

Wschodnioazjatycka współpraca w wymiarze funkcjonalnym została zapoczątkowana w latach 60. XX wieku przez Japonię, a dokładnie inwestorów japońskich, którzy zaczęli ekspansję swojej działalności w poszukiwaniu bardziej konkurencyjnych lokalizacji produkcji – przenosząc ją początkowo do Korei Południowej, Hongkongu, Tajwanu i Singapuru, a następnie do krajów ASEAN – Malezji i Tajlandii, a wreszcie do Chin oraz obecnie do mniej rozwiniętych krajów regionu Wietnamu, Kambodży czy Mjanmy.

Należy podkreślić, że we wskazanym kontekście istotne jest ujęcie regionalne oraz analiza dynamiki międzynarodowego podziału pracy w całej Azji Wschodniej, a nie w odniesieniu do poszczególnych krajów indywidualnie. Następowo bowiem charakterystyczne przesuwanie pracochłonnych gałęzi przemysłu w ramach regionu do krajów o niższym poziomie rozwoju i uprzemysłowienia, a jednocześnie o niższych kosztach pracy. Regionalna produkcja przemysłowa ewoluowała wraz z cyklem życia różnych gałęzi przemysłu w poszczególnych krajach. Gospodarki o niższym poziomie rozwoju i uprzemysłowienia przyciągały gałęzie produkcji z krajów bardziej rozwiniętych, w których te traciły konkurencyjność. Realokacja produkcji następowała po uzyskaniu wyspecjalizowanych umiejętności i kompetencji. Proces uprzemysłowienia krajów Azji

Wschodniej – przynajmniej do połowy lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku – przebiegał według charakterystycznego modelu czy paradygmatu określonego w literaturze przedmiotu za Akamatsu (1962) modelem latających gęsi (*flying geese model*), czy koncepcją klucza gęsi. Liczni badacze gospodarek azjatyckich rozwijający koncept Akamatsu podkreślają w swoich analizach znaczenie regionalnych powiązań gospodarczych dla procesów rozwojowych krajów Azji Wschodniej (Kwan 1996; Kojima 1966, 2000; Kasahara 2004).

Taki charakter uprzemysłowienia i handlu wpłynął na wzrost powiązań krajów regionu w wymiarze funkcjonalnym, jak również na wzrost liczby gospodarek narodowych biorących udział w realnych procesach integracyjnych. W dużej mierze procesy te zostały zintensyfikowane w rezultacie globalizacji, a w szczególności liberalizacji handlu i przepływów zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Sukcesywnie następowało zwiększanie znaczenia regionu w gospodarce globalnej oraz przesuwanie centrum produkcyjnego współczesnej gospodarki światowej na rynki wschodnioazjatyckie.

Katalizatorem i akceleratorem współpracy i integracji funkcjonalnej w Azji Wschodniej był proces globalizacji, który wpłynął na wykształcenie się specyficznego regionalnego podziału pracy, co przełożyło się na wzrost uprzemysłowienia gospodarek regionu, a w konsekwencji wzrost dobrobytu krajów i społeczeństw Azji Wschodniej. Współpraca gospodarcza krajów regionu początkowo sprzężona była głównie z intensyfikacją procesów globalizacji³. O sile powiązań krajów regionu świadczą różnorodne wskaźniki współzależności zjawisk, m.in. udziały handlu wewnątrzregionalnego, wskaźniki intensywności handlu, wskaźniki introwersji handlu, wskaźniki handlu wewnątrzgałęziowego, zmiany koncentracji czy podobieństwa struktur handlu krajów regionu.

Z czasem następowała coraz większa dezintegracja i fragmentaryzacja procesów produkcyjnych, a tym samym zmienił się też charakter handlu, w którym coraz większego znaczenia nabiera udział w łańcuchach wartości oraz wartość dodana strumieni handlu. Stosunkowa łatwość włączenia się krajów w istniejące łańcuchy wartości – regionalne i globalne – wpłynęła na zmianę charakteru współpracy regionalnej.

Baldwin (2014, s. 166) podkreśla, iż zarówno Rodrik, jak i inni badacze ekonomii rozwoju, w swoich analizach pomijają zmianę charakteru współczesnych stosunków międzynarodowych, będącą rezultatem drugiej fali globalizacji i tzw. drugiego uwolnienia (*globalization second unbundling*), wynikającego z rewolucji

³ Warto w tym miejscu podkreślić znaczenie Stanów Zjednoczonych, które można uznać za inicjatora regionalnego podziału pracy w Azji Wschodniej, jako że to amerykańskie korporacje międzynarodowe zaczęły poszukiwać poddostawców dla swoich produktów na rynku japońskim w latach 50. XX wieku. Stany Zjednoczone pozostawały też do kryzysu lat 2007/2008 najważniejszym partnerem handlowym krajów regionu – w tym Japonii, Korei Południowej czy krajów ASEAN. Zmniejszanie znaczenia Stanów Zjednoczonych można wyraźnie zaobserwować od lat 90. XX wieku, kiedy to sukcesywnie następował wzrost znaczenia gospodarki Chin w regionalnych powiązaniach gospodarczych. Tym samym w chwili obecnej to Chiny są największym partnerem handlowym krajów regionu.

informacyjnej. O ile pierwsze uwolnienie globalizacji (*first unbundling*) wpłynęło, zdaniem Baldwina, na ograniczenie kosztów transportu, to drugie doprowadziło do znacznej obniżki kosztów przenoszenia produkcji. W konsekwencji nastąpiła zmiana charakteru uprzemysłowienia, handlu oraz kształtowania przewagi komparatywnej gospodarek narodowych. W przeciwieństwie do zaleceń strategii substytucji importu, aby wykształcić pożądane sektory przemysłu wystarczy, aby kraje włączyły się do odpowiednich łańcuchów produkcyjnych. Może być zatem wykorzystana substytucyjność zaawansowania technologicznego krajów wysoko rozwiniętych oraz niższe koszty pracy w krajach rozwijających się. Przy czym w opinii Baldwina warunkiem koniecznym skutecznego włączenia się w międzynarodowe łańcuchy produkcyjne jest bliskość geograficzna do krajów dominujących w światowej produkcji do momentu drugiego uwolnienia globalizacji, tj. Japonii, Niemiec oraz Stanów Zjednoczonych. Taki charakter gospodarki światowej wskazuje na możliwości osiągnięcia korzyści ze współpracy i integracji krajów rozwiniętych i rozwijających się, czego przykładem jest region Azji Wschodniej. Baldwin (2016, s. 270) zaznacza tym samym, że drugie uwolnienie globalizacji zmieniło dotychczasowe paradygmaty rozwoju, a obecnie bardziej trafną analogią w odniesieniu do Azji Wschodniej jest model stada szpaków (*flock of starlings*) niż paradygmat latających gęsi (*geese's flying-V*).

Coraz większy zasięg umiędzynarodowienia oraz doświadczenia rozwojowe krajów wschodnioazjatyckich, którym udało się wykorzystać możliwości niesione przez globalizację potwierdziły, że może ona stanowić istotną szansę przerwania błędnego kręgu ubóstwa. Tym samym globalizację zaczęto postrzegać jako panaceum na problemy krajów rozwijających się i w pewnym stopniu stała się ona przyjmowaną strategią rozwoju. Ma to w głównej mierze odniesienie do gospodarki rynkowej jako uniwersalnej podstawy gospodarowania w skali światowej oraz powszechnej dzisiaj akceptacji takiego poglądu. Zarówno zakres, charakter, jak i drogi do gospodarki rynkowej są jednak w znacznym stopniu zróżnicowane, co dobrze obrazują trajektorie rozwoju krajów Azji Wschodniej⁴. Warto w tym miejscu przytoczyć pogląd Stiglitz (2004) o globalizacji na własnych warunkach, a więc globalizacji, która sama w sobie nie jest ani czymś dobrym, ani czymś złym, ma jednak moc czynienia czegoś niezwykle dobrego tym krajom, które będą funkcjonowały „na własnych warunkach”, jak to zrobiły kraje Azji Wschodniej. Pomimo tego, że korzyści wynikające z globalizacji niewątpliwie nie rozkładają się równomiernie, to trajektorie rozwoju krajów wschodnioazjatyckich pozwalają zanegować pogląd, że to kraje wysoko rozwinięte są głównymi beneficjentami zachodzących procesów.

Gospodarki Azji Wschodniej nie poddały się też bezkrytycznie doktrynom neoliberalnym oraz zaleceniom ekonomii klasycznej i neoklasycznej, których implementację, zgodnie z zasadami konsensusu waszyngtońskiego, propagowano

⁴ Na podstawie doświadczeń transformacyjnych Niemiec Wschodnich, Polski i Rosji zróżnicowanie procesu przejścia do gospodarki rynkowej i systemu demokratycznego analizuje m.in. Kler (2003).

w rezultacie kryzysu zadłużeniowego krajów rozwijających się oraz konieczności dostosowań strukturalnych i stabilności makroekonomicznej. Odpowiedzialnością za zaistniałe problemy krajów rozwijających się obarczano głównie instytucję państwa, podkreślając, że nie może być ono podmiotem racjonalnym i jest stosunkowo łatwo wykorzystywane do realizacji partykularnych interesów, co stało się podwaliną argumentacji przeciwko interwencjonizmowi i protekcjonizmowi oraz reorientacji polityki z *inward looking development path* w kierunku *outward looking policy* (Nawrot 2014, s. 28).

Warto podkreślić, że prowadzona przez kraje azjatyckie polityka otwarcia gospodarek była odległa od propagowanej polityki konsensusu waszyngtońskiego i zasad wolnego rynku. Azjatycki kryzys finansowy lat 1997/1998 uświadomił poszczególnym krajom, że całkowite otwarcie rynków finansowych nieprzygotowanych na dużą skalę liberalizacji okazało się destabilizujące dla gospodarek, utwierdzając w przekonaniu o konieczności regulacji zarówno ze strony państwa, jak i kooperacji regionalnej o charakterze multilateralnym. Otwarcie na swobodny przepływ kapitału nie zostało bowiem poprzedzone odpowiednimi regulacjami instytucjonalnymi i prawnymi, niezbędnymi do sprawnego i bezpiecznego funkcjonowania zarówno sektora finansowego, jak i całych gospodarek. Kluczowa okazuje się więc z jednej strony rola państwa w tworzeniu warunków sprzyjających uczestniczeniu w procesach otwarcia i liberalizacji gospodarek, z drugiej zaś organizacji międzynarodowych, tak aby w ramach przeprowadzania procesu liberalizacyjnego została zachowana pewna sekwencja działań, kolejność realizacji poszczególnych etapów stanowiących integralną część całościowego programu reform gospodarczych, a w razie sytuacji kryzysowych skoordynowane działania zaradcze w wymiarze regionalnym. Inicjatywy podjęte po kryzysie finansowym w Azji Wschodniej świadczą o świadomości związanej z zagrożeniami, jakie się wiążą z otwarciem rynków i globalizacją, w szczególności z powiązania rynków i wynikającej z tego wrażliwości, na co szczególnie narażone są kraje rozwijające się (Nawrot 2014, s. 41–42).

Charakter globalizacji na rynkach wschodnioazjatyckich nie w pełni wpisuje się też w propozycje teoretyczne badaczy wywodzących się z euroatlantyckiego kręgu naukowego. Nie sposób bowiem zgodzić się z Friedmanem (2001, s. 28), że naczelną ideologią globalizacji jest wolnorynkowy kapitalizm, główną formą sprawowania rządów demokracja realizowana przez ugrupowania polityczne o liberalnej orientacji gospodarczej, a dominującą kulturą amerykańska, prowadząca do amerykańkanizacji świata we wszystkich jego zakątkach.

Budzi wątpliwości również teza Fukuyamy wypowiedziana w początkach lat 90. XX wieku, w momencie upadku komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej, wskazująca na ścieżkę rozwoju cywilizacji euro-atlantycznej, a więc w oparciu o system polityczny o przesłankach demokratyczno-liberalnych, jako jedyną i efektywną trajektorię (Fukuyama 1992). Kolejne dwie dekady podkreśliły i uzewnętrzniły skuteczność innych rozwiązań, pytanie budzi jednak ich trwałość. Duże wyzwania dla aparatu państwowego stoją bowiem obecnie przed poszczególnymi krajami

azjatyckimi w związku z zachodzącymi tam przemianami w sferze ekonomicznej, politycznej oraz społecznej, w szczególności zaś w Chinach.

Pomimo głosów o dialektycznym charakterze globalizacji zwraca uwagę komplementarność procesów globalizacji i regionalizacji, co potwierdzają doświadczenia krajów Azji Wschodniej. Kuciński (2002, s. 159–160) podkreśla, że celem każdej integracji regionalnej jest aktywizacja tych regionów, między którymi możliwy jest swobodny przepływ kapitału, towarów, usług, informacji oraz siły roboczej. Kleer (2020, s. 19) podnosi tezę o integracji jako efekcie globalizacji. Podobne stanowisko przyjmuje Mucha-Leszko (2005, s. 7) konstatując, że w sferze gospodarczej globalizacja i regionalizacja, jako procesy rozwijające się równocześnie, z jednej strony przyczyniają się do przestrzennego rozszerzenia działalności gospodarczej i jej integracji, a z drugiej – do zacieśniania współpracy i powiązań gospodarczych w skali regionalnej. Na komplementarność, a nie substytucyjność procesów globalizacji i współpracy regionalnej wskazuje również Zielińska-Głębocka (2012, s. 20), podkreślając że korzyści globalizacji nie osłabiły tendencji do integracji regionalnej. Międzynarodowy ład i relacje między podmiotami rozwijają się bowiem w procesach kolektywnego sterowania, z zastosowaniem funkcjonujących na wielu poziomach mechanizmów koordynacji i kontroli. Wpływ i rola organizacji integracji regionalnej w budowie struktur międzynarodowego partnerstwa jest więc nieodzowna w celu skoordynowanego i efektywnego zarządzania środowiskiem międzynarodowym.

Wzrost znaczenia współpracy regionalnej, nasilającej się wraz z intensyfikacją globalizacji, miał niewątpliwe znaczenie w rozwoju gospodarczym poszczególnych państw Azji Wschodniej. Wzmacnianie więzi regionalnych stało się ponadto czynnikiem kształtującym globalizację. Projekty regionalne zapoczątkowane w różnych subregionach umożliwiły rozprzestrzenianie się wzorców globalnego zarządzania właśnie w wymiarze regionalnym. Należy podkreślić, że polityka regionalna oraz integracja globalna nie wykluczają się. Procesów integracyjnych na rynkach wschodnioazjatyckich nie traktowano i nie traktuje się jako alternatywy dla rynków globalnych i sposobu na odseparowanie regionu od pozostałych bloków handlowych, ale jako integralną część ogólnej liberalnej polityki handlowej. W obserwowanej sieci powiązań bilateralnych i multilateralnych, wynikającej z partycypacji w licznych strukturach regionalnych i międzyregionalnych o różnym charakterze, tworzy się jednak instytucjonalne nakładanie oraz wykluczanie się funkcji, zadań czy zarządzania, a w konsekwencji niecierpiąca zwłoki potrzeba koordynacji. Niejednokrotny brak satysfakcjonujących ekonomicznie efektów integracji instytucjonalnej w regionie stał się przyczyną poszukiwania rozwiązań alternatywnych oraz proliferacji regionalizmu handlowego w ramach regionu, a także intensyfikacji współpracy w wymiarze międzyregionalnym, a nawet międzykontynentalnym i jej instytucjonalizacji. Wzmocnienie istniejących instytucji pod względem ich efektywności i skuteczności będzie istotne dla uzupełnienia integracji będącej rezultatem działania sił rynkowych i powinno obejmować skoordynowaną współpracę w obszarach dalszej

liberalizacji, stabilizacji rynków finansowych, stabilności makroekonomicznej, finansowania rozwoju, w tym w odniesieniu do sfery społecznej, infrastruktury i środowiska naturalnego, jak i w szerszym wymiarze regionalnych dóbr publicznych.

Zakończenie

W kontekście zachodzących w Azji Wschodniej procesów globalizacji i regionalizacji można sformułować następujące wnioski końcowe:

- Współpraca i integracja gospodarcza Azji Wschodniej jest wynikiem procesów funkcjonalnych i instytucjonalnych z dominacją regionalizmu handlowego, tworząc swoisty model regionalnej współpracy i integracji gospodarczej, czemu towarzyszy pozytywne oddziaływanie na strumienie handlu oraz procesy wzrostu i rozwoju gospodarczego.
- Katalizatorem i akceleratorem współpracy i integracji funkcjonalnej w Azji Wschodniej był proces globalizacji, który wpłynął na wykształcenie się specyficznego regionalnego podziału pracy, co przełożyło się na wzrost uprzemysłowienia gospodarek regionu, a w konsekwencji wzrost dobrobytu krajów i społeczeństw Azji Wschodniej.
- Gospodarcze powiązania funkcjonalne pomiędzy krajami Azji Wschodniej wpłynęły na wykształtowanie się systemu regionalnego.
- Brak satysfakcjonujących ekonomicznie efektów integracji instytucjonalnej w regionie Azji Wschodniej stał się przyczyną poszukiwania rozwiązań alternatywnych oraz proliferacji regionalizmu handlowego w ramach regionu, jak i intensyfikacji współpracy w wymiarze międzyregionalnym, a nawet międzykontynentalnym i jej instytucjonalizacji.
- O ile czynniki polityczne i zagrożenia dla bezpieczeństwa regionalnego i narodowego poszczególnych krajów pozostawały głównymi determinantami procesów współpracy i integracji gospodarczej w początkowych etapach budowania struktur kooperacji, o tyle w celu pogłębiania integracji i zwiększenia jej efektywności niezbędna jest instytucjonalizacja procesów, której filary mogą tworzyć regionalna tożsamość kulturowa narodów Azji Wschodniej oraz wspólne dążenia do zapewniania dóbr publicznych – regionalnych i globalnych.
- Tak jak począwszy od lat pięćdziesiątych do połowy lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku dało się zaobserwować znaczny wzrost znaczenia regionu Azji Wschodniej w gospodarce światowej, tak w kolejnych dekadach XXI wieku – głównie za sprawą tego wzrostu spotęgowanego w latach 1995–2018 i jego konsekwencji – możemy się spodziewać dalszych zasadniczych zmian w charakterze stosunków międzynarodowych, międzynarodowym podziale pracy oraz współpracy regionalnej i globalnej, których głównym katalizatorem pozostanie region Azji Wschodniej.

Bibliografia

- Akamatsu K. (1962), A historical pattern of economic growth in developing countries, *The Developing Economies*, 1, 3–25.
- Adamkiewicz-Drwiłło H.G. (2008), *Współczesna metodologia nauk ekonomicznych*, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń.
- Baldwin R. (2006), Globalisation: The Great Unbundling(s), *Economic Council of Finland*, 20, 5–47.
- Baldwin R. (2008), Managing the Noodle Bowl: the Fragility of East Asian Regionalism, *The Singapore Economic Review* 53(3), 449–478.
- Baldwin R. (2014), Trade and Industrialization after Globalization’s Second Unbundling. How Building and Joining a Supply Chain Are Different and Why It Matters, w: R.C. Feenstra, A.M. Taylor, *Globalization in an Age of Crisis. Multilateral Economic Cooperation in the Twenty-First Century*, The University of Chicago Press, Chicago–London.
- Baldwin R. (2016), *The Great Convergence. Information Technology and the New Globalization*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
- Baldwin, R., P. Thornton (2008) (red.), *Multilateralising Regionalism. Ideas for WTO Action Plan on Regionalism*, CEPR, The Graduate Institute, London–Geneva.
- Bhagwati J. (1999), *Regionalism and Multilateralism: An Overview*, w: J. Bhagwati, P. Krishna, A. Panagariya, *Trading Blocs. Alternative Approaches to Analyzing Preferential Trade Agreements*, The MIT Press, Cambridge, MA.
- Friedman T.L. (2001), *Lexus i drzewo oliwne. Zrozumieć globalizację*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań.
- Fukuyama F. (1992), *The end of history and the last man*, Macmillan, New York.
- Kasahara S. (2004), *The flying geese paradigm: a critical study of its application to East Asian regional development*, United Nations Conference of Trade and Development, Discussion Paper No. 169, April.
- Kleer J. (2003), *Drogi do gospodarki rynkowej. Na marginesie doświadczeń transformacyjnych w Niemczech Wschodnich, Polsce i Rosji*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Kleer J. (2006), *Globalizacja a państwo narodowe i usługi publiczne*, Polska Akademia Nauk, Kancelaria PAN, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa.
- Kleer J. (2020), *Integracja jako efekt globalizacji*, w: *Przyszłość Polski w dobie globalizacji*, Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” oraz Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 4–5 marca 2020, Warszawa.
- Kojima K. (1966), A Pacific Economic Community and Asian developing countries, *Hitotsubashi Journal of Economics*, 7(1), s. 17–37.
- Kojima K. (2000), The “Flying geese” model of Asian economic development: origin, theoretical extensions, and regional policy implications, *Journal of Asian Economics*, 11, 375–401.
- Kołodko G. (2008), *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka SA, Warszawa.
- Kuciński K. (2002), *Nasza ziemia – gospodarka globalna*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Kwan C.H. (1994), *Economic Interdependence in the Asia-Pacific Region: Towards a yen bloc*, Routledge, London and New York.

- Mucha-Leszko B. (red.) (2005), *Współczesna gospodarka światowa. Główne centra gospodarcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Nawrot K.A. (2014), *Kraje rozwijające się we współczesnej gospodarce światowej. Przyczynek do ekonomii rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Robins K. (1997), *What in the world's going on?* w: P. du Gay (red.), *Production of Culture/Cultures of Production*, Open University Press, London.
- Rodrik D. (2002), *Let A Thousand Growth Models Bloom*, Project Syndicate, 25th of April.
- Skawińska E., Sobiech-Grabka K.G., Nawrot K.A. (2010), *Makroekonomia. Teoretyczne i praktyczne aspekty gospodarki rynkowej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, wyd. 2 zmienione, Warszawa.
- Stiglitz J.E. (2004), *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Tomlinson J. (1997), *Internationalism, globalization and cultural imperialism*, w: K. Thompson (red.), *Media and Cultural Regulation*, Open University Press, London.
- Zielińska-Głębocka A. (2012), *Współczesna gospodarka światowa. Przemiany, innowacje, kryzysy, rozwiązania regionalne*, Oficyna a Wolters Kluwer Business, Warszawa.